

УДК 82.0:81'255.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.1-40>

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN FICTION (BASED ON GERMAN AND ENGLISH MATERIAL)

Козак С. В.,

orcid.org/0000-0001-6967-7413

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена дослідженню перекладацьких трансформацій у художньому перекладі на прикладі перекладу фрагментів із творів німецькомовної та англomовної літератури. Метою роботи є виявлення основних типів трансформацій, які використовуються перекладачами для досягнення еквівалентності при передачі змісту, стилю та емоційного забарвлення оригінального тексту. У процесі аналізу враховувались як лінгвістичні, так і культурно-ментальні аспекти, що впливають на вибір конкретної трансформації.

Охарактеризовано ключові перекладацькі трансформації, зокрема граматичні (транспозиція, модифікація синтаксису), лексико-семантичні (конкретизація, генералізація, модуляція), а також стилістичні прийоми, що застосовуються для адаптації тексту до норм цільової мови. У статті порівнюються приклади з оригінальних творів і їхніх перекладів, що дозволяє продемонструвати різницю в підходах до перекладу німецьких та англійських літературних текстів українською мовою. На прикладі конкретних уривків із творів німецькомовної та англomовної художньої літератури досліджено, як перекладач може адаптувати текст до мовної картини світу цільової аудиторії, зберігаючи при цьому авторську автентичність. Особливу увагу приділено впливу мовної структури та національної специфіки мови-джерела на перекладні рішення. Ефективне використання трансформацій дозволяє не лише зберегти зміст, а й передати стилістичну цілісність та загальну авторську прагматику. Результати дослідження показують, що якість перекладу художнього твору залежить від балансу між формальною точністю та змістовою адекватністю, а також засвідчують важливість застосування перекладацьких трансформацій як інструменту міжкультурної комунікації, що сприяє глибшому сприйняттю іноземної літератури й формуванню цілісного образу автора у свідомості читача.

Ключові слова: переклад, трансформація, мова, художній текст, еквівалентність, адаптація.

The article is devoted to the study of translation transformations in literary translation on the example of the translation of fragments from works of German and English literature. The aim of the work is to identify the main types of transformations used by translators to achieve equivalence in the transmission of the content, style and emotional coloring of the original text. In the process of analysis, both linguistic and cultural-mental aspects that influence the choice of a specific transformation were taken into account. The key translation transformations are characterized, in particular: grammatical, lexical-semantic (modulation, generalization etc.), as well as stylistic techniques used to adapt the text to the norms of the target language. The article compares examples from original works and their translations to demonstrate the difference in approaches to the translation of German and English literary texts into Ukrainian. On the basis of specific excerpts from German and English fiction, it has been examined how a translator can adapt a text to the linguistic picture of the target audience's world, while maintaining the author's authenticity. Particular attention is paid to the influence of the linguistic structure and national peculiarities of the source language on translation decisions. The effective use of transformations allows not only to preserve the content, but also to convey the stylistic integrity and general author's pragmatics. The results of the study show that the quality of translation of a work of fiction depends on the balance between formal accuracy and content adequacy, and also confirm the importance of using translation transformations as a tool of intercultural communication, which contributes to a deeper perception of foreign literature.

Key words: translation, transformation, language, literary text, equivalence, adaptation.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де інтенсивно розвиваються міжкультурні зв'язки, переклад виступає ключовим засобом комунікації між народами, культурами та мовними спільнотами. Особливо важливу роль відіграє художній переклад, який не лише передає зміст літературного твору, а й репрезентує його естетичну, стилістичну та культурну цінність для читача іншої мовної культури. Одним із головних викликів у цьому процесі є необхідність збереження еквівалентності – не буквальної, а функціонально-комунікативної, яка дозволяє створити в свідомості читача подібний образ та емоційне враження, що й у носія мови оригіналу.

Перекладач у своїй роботі часто стикається з ситуаціями, коли пряма відповідність між елементами вихідного та цільового тексту неможлива або небажана з огляду на структурні, лексичні чи стилістичні розбіжності між мовами. У таких випадках застосовуються перекладацькі трансформації – цілеспрямовані зміни структури, форми або змісту тексту, що забезпечують адекватну передачу інформації. Вони дозволяють адаптувати текст до норм цільової мови (тобто мови перекладу) зберігаючи при цьому змістову й естетичну цілісність оригіналу.

Актуальність дослідження перекладацьких трансформацій полягає в тому, що саме вони є ключовим механізмом забезпечення адекватності перекладу, особливо в умовах міжмовної асиметрії. Це набуває особливого значення у випадку перекладу з англійської та німецької мов, оскільки ці мови мають суттєві граматичні, синтаксичні та лексичні відмінності порівняно з українською. У зв'язку з цим виникає потреба у поглибленому аналізі різновидів трансформацій, особливостей їх застосування та впливу на якість художнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика перекладацьких трансформацій є однією з ключових у сучасному перекладознавстві, оскільки вона безпосередньо стосується питань адекватності, еквівалентності та якості перекладу. Особливо корисними перекладацькі трансформації можуть бути за відмінності граматичних форм у двох мовах [1, с. 48]. У працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців висвітлено теоретичні засади трансформаційних процесів, їхню класифікацію та практичне застосування. Трансформаційна модель дозволяє створити теоретичну базу для опису перекладацьких трансформацій, їхніх основних способів [2, с. 478]. У дослідженнях українських науковців (О. І. Чередниченко, Л. В. Коломієць, А. М. Науменко, Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, Р. П. Зорівчак, І. В. Корунець та багатьох інших) акцентовано увагу на взаємодії між лінгвістичними й культурними чинниками, що впливають на вибір трансформацій у художньому перекладі. Наголошується, що перекладач має враховувати не лише мовну форму, але й стилістичні, жанрові та культурно-ментальні особливості оригіналу, аби досягти функціональної відповідності.

У зарубіжній літературі активно обговорюється питання прагматичної адаптації тексту (Л. Венуті, П. Ньюмарк, Ю. Найда), а також значення перекладацьких стратегій, серед яких трансформації виступають як невід'ємна частина процесу. Зокрема, в працях Юджина Алберта Найди розглядається поняття динамічної еквівалентності, що передбачає необхідність трансформацій задля адекватного сприйняття тексту цільовою аудиторією. Серед інших зарубіжних дослідників слід згадати Жан-Поля Віне та Жана Дарбелне, які ще в середині ХХ ст. запропонували класифікацію перекладацьких трансформацій (наприклад, транспозиція, модуляція, адаптація), що й досі є основою для дослідження в цій сфері. Ці вчені заклали теоретичну основу для розуміння перекладацьких трансформацій як системного і неминучого явища в процесі міжмовної комунікації.

Метою статті є виявлення та класифікація основних типів перекладацьких трансформацій, що використовуються при перекладі художніх текстів з німецької та англійської мов, а також аналіз їхнього впливу на змістову й стилістичну відповідність перекладу оригіналу.

Виклад основного матеріалу. Попри постійне зростання наукового інтересу до теми перекладацьких трансформацій та наявність теоретичних напрацювань, досі залишається акту-

альним вивчення конкретних випадків трансформацій при перекладі з певних мов, зокрема німецької та англійської, у контексті української мовної та культурної системи.

Розглянемо, які перекладацькі трансформації можна застосувати в перекладі фрагментів німецькомовного художнього тексту, що описують побут з використанням лексики на позначення природи, на матеріалі роману німецького письменника XIX ст. Е. Штрітматтера «Чудодій». Ервін Штрітматтер – відомий німецький прозаїк другої половини XX століття. Твір «Чудодій» народжувався з органічного, повсякденного спілкування автора зі звичайними людьми. Однією з провідних тем роману є побут у цілому та людини зокрема [3, с. 214]. Особливе місце займає в творі індустріальний побут. Його відтворення характеризується як вживанням лексики опису природи, так і вербальних елементів урбаністично-екологічної тематики, як-от: *Die Tage vergingen mehlgrau und heiß. Dunst vom Gossenwasser drang zum geöffneten Fenster herein* [4, с. 90]. / Дні минали в сірому борошняному пилу й духоті. Сморід від стічної води проникав у відчинене вікно. У перекладі уривка використано конверсію як одну з перекладацьких трансформацій: прислівники *mehlgrau* і *heiß* перекладено іменниковою сполукою *борошняний пил* та іменником *духота*, що допомогло уникнути калькування, зберегти стиль та емоційний ефект.

Наступний фрагмент описує непривабливу картину довкілля, спотвореного людиною з її прагненням до промислових інновацій: *Straßenstaub lagerte auf den Lindenblättern und machte diese kleinen Lungen der Bäume matt. Die Dünste der Kleinstadt mischten sich* [4, с. 141]. / Вулична курява лежала на листі лип і знесилювала ці маленькі бронхи дерев. Вулиці невеликого містечка перемішувались. У перекладі застосовано синонімічну заміну: слово *Straßenstaub* можна було б перекласти як *вуличний пил*, але обрано стилістично точніше *курява*. З метою експресивного посилення використано трансформацію граматичної структури *machte ... matt* – перетворення конструкції з дієсловом і прикметником (буквально *робила млявими*) в один дієслівний еквівалент *знесилювала*.

Поступове відокремлення від природи, насадження їй своїх, ворожих екології, законів веде до глобальної катастрофи. Однак проблема ця ще не набула належного поширення серед людей, які продовжують інтенсивно культивувати владне ставлення до природи, посилюючи тим самим взаємне відчуження, на чому не раз наголошував автор у своєму творі, як-от: *Die Menschen schlenderten auf Steinstraßen und kümmerten sich nicht um Ernteduft und Felder. Sie hatten ihre Wassermühle, ihre Gasanstalt, ihr Sägewerk und zwei, drei kleine Abziehbilder-Fabriken; sie hatten ihre Industrie, und basta!* [4, с. 236]. / Люди блукали брукованими вулицями, і їх не хвилювали ні запах скошеного збіжжя, ні поля. Вони мали свій водяний млин, свій газовий завод, свою лісопильню, дві-три невеличких фабрики перебивних картинок; в них була своя промисловість і баста! Розглянемо перекладацькі трансформації, застосовані у наведеному уривку:

– модуляція: лексична одиниця *schlenderten* (дослівно *неквапливо прогулювались*) передано як *блукали*, за рахунок чого збережено відтінок неквапливості, але з більшим акцентом на безцільність;

– описова конкретизація: лексична одиниця *Ernteduft* (дослівно *запах урожаю*) перекладено як *запах скошеного збіжжя*, щоб зробити образ зрозумілішим українському читачеві; подібний вид трансформації спостерігаємо також при перекладі слова *Gasanstalt* як *газовий завод*: у німецькій мові *Anstalt* буквально означає *установа* або *станція*, але в контексті мається на увазі виробничий об'єкт, тому адаптовано як *завод* для точності й природності;

– калькування: вираз *und basta!* перекладено як *і баста!* – калька з використанням інтернаціоналізму задля максимального збереження ритміки й стилю оригіналу.

Людина живе й не замислюється над своїм буттям, над необхідністю цінувати все, що дається їй природою. Ось як зображає автор ставлення до сонця жителів одного з німецьких містечок: *Das war die Sonne, und sie hatte Sonne zu sein und zu scheinen, Wäsche zu bleichen, arme Menschen zu wärmen, Rücken braun zu brennen, Käse zu trocknen, Korn reif zu machen, Rheumatismus zu*

heilen, Badewasser zu erwärmen, das elektrische Licht zu ersetzen [4, с. 259]. / Це було сонце, і воно мало бути сонцем, і світити, вибілювати білизну, зігрівати бідних людей, вкривати засмагою спину, висушувати сир, золотити хліба, лікувати ревматизм, підігрівати воду, замінити електричне світло. У цьому описі бачимо метафоричне перенесення дій, більшість з яких повинна робити людина, на сонце. У перекладі застосовано генералізацію: з метою уникнення зайвої деталізації вираз *Badewasser zu erwärmen* перекладено *підігрівати воду* (замість буквального *підігрівати воду для купання*), а також стилістичну трансформацію задля образної, поетичної адаптації в перекладі виразу *Korn reif zu machen* словосполученням *золотити хліба*.

Проаналізуємо також перекладацькі трансформації, релевантні для перекладу англомовного дискурсу. Фактологічною базою для аналізу слугували уривки художнього тексту, які описують єднання людини і природи в романі англійського письменника XVIII ст. Томаса Гарді «*The Return of the Native*». Насамперед слід наголосити, що емоційне життя персонажів творів Т. Гарді нерозривно пов'язане з природою. Автор майстерно конструює їхні образи, прагнучи розкрити глибину внутрішніх переживань [5, с. 2]. Вагоме місце займають зображення внутрішнього єднання людини з природою, свідченням чого є фрагмент, який описує вплив природи на психологічний стан людини аж до зміни її світогляду: *She was a girl of some forwardness of mind, indeed, weighed in relation to her situation among the very rereward of thinkers, very original.* <...> *Such views of life were to some extent the natural begettings of her situation upon her nature. To dwell on a heath without studying its meanings was like wedding a foreigner without learning his tongue. The subtle beauties of the heath were lost to Eustacia; she only caught its vapours. An environment which would have made a contented woman a poet, a suffering woman a devotee, a pious woman a psalmist, even a giddy woman thoughtful, made a rebellious woman saturnine* [6, с. 80–81]. / Вона була дівчиною, жадібною до знань та оригінальною, якщо врахувати, серед яких несміливих мислителів вона зростала. Такі погляди на життя були певною мірою результатом впливу оточення на її натуру. Жити на вересовому пустищі, не розуміючи його, – це все одно, що вийти заміж за іноземця, не вивчивши його мови. Тонка краса Егдона залишалась незрозумілою для Юстасії; вона бачила тільки його тумани. Околиці, які б щасливу жінку зробили поетом, страждаючи – набожною, праведну – співцем псалмів і навіть легковажну змусили б задуматись, викликали у цій бунтарці лише похмурий смуток.

У наведеному фрагменті використано кілька видів перекладацьких трансформацій:

- трансформацію перестановки (зміну порядку слів, частин речення): у перекладі речення «*She was a girl of some forwardness of mind, indeed, weighed in relation to her situation among the very rereward of thinkers, very original*» переставлено структуру речення, змінено порядок подачі змісту для стилістичної відповідності українській мові: «Вона була дівчиною, жадібною до знань та оригінальною, якщо врахувати, серед яких несміливих мислителів вона зростала»;

- описовий переклад: у перекладі фрази *weighed in relation to her situation among the very rereward of thinkers* (якщо врахувати, серед яких несміливих мислителів вона зростала) використано описову трансформацію, аби уникнути калькування малозрозумілого виразу *the very rereward of thinkers* й адаптувати зміст для українського читача;

- лексичне додавання: у перекладі речення «*Such views of life were to some extent the natural begettings of her situation upon her nature*» («Такі погляди на життя були певною мірою результатом впливу оточення на її натуру») додано слова *вплив* та *оточення* для точнішого передавання метафоричного звороту *natural begettings*;

- лексичне вилучення (усунення надлишкових елементів): у перекладі фрази *to dwell on a heath without studying its meanings* (жити на вересовому пустищі, не розуміючи його) поза увагою залишені лексичні одиниці *studying* та *meanings*, не важливі для українського контексту;

- модуляція (заміна структури): у перекладі конструкції *An environment which would have made* <...> *a devotee* (Околиці, які б зробили <...> набожною) замість узагальненого лексич-

ного елемента *середовище* (*environment*) обрано конкретніше слово *околиці*, яке краще передає образ *Egdon Heath* – місцевості, що відіграє символічну роль у творі. Це лексична заміна з конкретизацією. Крім того, іменник *devotee* (буквально *фанатик*) замінено більш стилістично адаптованим прикметником *набожна*.

Інший фрагмент демонструє бажання персонажа уподібнити свій власний світ світу природи, на деяку мить навіть стати частиною природи й насолоджуватись вільним та безтурботним існуванням у її царстві: *In two hours she reached a slope <...> where a little patch of the shepherd's-thyme intruded upon the path; and she sat down upon the perfumed mat it formed there. In front of her a colony of ants had established a thoroughfare across the way, where they toiled a never-ending and heavy-laden throng. To look down upon them was like observing a city street from the top of a tower. She remembered that this bustle of ants had been in progress for years at the same spot – doubtless those of the old times were the ancestors of these which walked there now. She leant back to obtain more thorough rest, and the soft eastern portion of the sky was as great a relief to her eyes as the thyme was to her head. While she looked a heron arose on that side of the sky and flew on with his face towards the sun. He had come dripping wet from some pool in the valleys, and as he flew the edges and lining of his wings, his thighs, and his breast were so caught by the bright sunbeams that he appeared as if formed of burnished silver. Up in the zenith, where he was, seemed a free and happy place, away from all contact with the earthly ball to which she was pinioned; and she wished that she could arise uncrushed from its surface and fly as he flew then* [6, с. 340–341]. / Чепез дві години вона дійшла до схилу, де ріс невеликий пучок чебрецю, вростаючи навіть у стежину; вона сіла на це духмяне покривало. Попереду неї колонія мурашок проклала свою головну дорогу, по якій безперервно рухалась важко навантажена мурашина юрба. Дивитись на них згори було так само, як розглядати міську вулицю з вершини башти. Вона згадала, що вже багато років на цьому місці можна було спостерігати ту саму картину – безперечно, мурахи тих старих часів були предками тих, які простували тут зараз. Вона відкинулася на спину, щоб знайти зручне положення для відпочинку, і східна частина неба була такою ж розрадою для її очей, як чебрець для її голови. Поки вона дивилась, у тій частині неба піднялася чапля й полетіла назустріч сонцю. Вона була повністю мокрою, напевно, щойно, вибралась з якого ставка в долинах, краї та низ її крил, груди та подушки лапок сяяли у яскравих сонячних променях, немов начищене срібло. Небесна височінь, де була чапля, здавалась вільним і щасливим місцем, таким далеким від земної кулі, до якої вона була прикована; і їй захотілось так само безпечно піднятися у висоту та полетіти.

У цьому уривку спостерігаємо такі перекладацькі трансформації:

- описовий переклад: у перекладі фрази *burnished silver* (наче був вилитий зі срібла) використано описову метафору, з додаванням образу *вилитий*;
- генералізація: у перекладі лексичної одиниці *shepherd's-thyme*, що позначає один із видів чебрецю, використано загальнішу, але впізнавану назву – *чебрець*;
- транспозиція (зміна граматичної структури): у конструкції *To look down upon them was like observing...* (Дивитись на них згори було так само, як розглядати...) дієприкметник *observing* перекладено українським інфінітивом *розглядати*;
- модуляція (зміна способу вираження тієї ж ідеї): у висловлюванні *this bustle of ants had been in progress for years at the same spot* (вже багато років на цьому місці можна було спостерігати ту саму картину) маємо абстрагування за рахунок перекладу *this bustle of ants* (дослівно *метушня мурах*) українською фразою *та сама картина*; змінено фокус із дії (*busy ants*) на спостерігача (*можна було спостерігати*); у виразі *Up in the zenith, where he was...* (Небесна височінь, де була чапля...) слово *zenith*, що є здебільшого астрономічним терміном, перекладено стилістично м'якшим та природнішим для художнього тексту виразом *небесна височінь*; у фразі *arise uncrushed from its surface* (безпечно піднятися у висоту) спостерігаємо

модуляцію з метою евфемізації слова *uncrushed* (буквально «нерозчавлений», «незнищений») через використання в перекладі лексичної одиниці *безпечно* задля пом'якшення емоційно-неприємного образу;

– калькування: в конструкції *as great a relief to her eyes as the thyme was to her head* (була такою ж розрадою для її очей, як чебрець для її голови) збережено структуру порівняння оригіналу;

– лексичне вилучення: з метою уникнення перевантаженості змісту в перекладі фрази *soft eastern portion of the sky* (східна частина неба) не перекладеною лишаємо прикметник *soft* (м'який); у структурі *flew on with his face towards the sun* (полетіла назустріч сонцю) вилучено словосполучення *with his face*; у фразі *as if formed of burnished silver* (немов начищене срібло) поза увагою лишається лексична одиниця *formed*.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що перекладацькі трансформації є невід'ємним і цілком закономірним елементом процесу художнього перекладу. Вони дозволяють ефективно адаптувати текст оригіналу до мовних, культурних та естетичних норм цільової мови, зберігаючи при цьому авторський стиль, глибину змісту та емоційне забарвлення твору. Таким чином, перекладацькі трансформації слід розглядати не як відхилення від оригіналу, а як професійний інструмент перекладача, що забезпечує створення якісного, змістовно повноцінного та художньо переконливого тексту перекладу.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на порівняльний аналіз трансформацій у перекладах різних жанрів, а також на вивчення індивідуального стилю перекладача як чинника, що впливає на вибір перекладацьких стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kozak S. Übersetzungstransformationen im Deutschunterricht: Lexikalisch-semantische Ebene. *Linguacommconnect Pro*: усний і письмовий переклад та сучасні методи їх навчання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 17 черв. 2025 р.). Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2025. С. 48–50.
2. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй, О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
3. Козак С. В. Фрейми “Природа” і “Людина” як засіб зображення побуту людей у літературно-художньому дискурсі (на матеріалі твору Е. Штріттматтера “Чудодій”). *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2005. № 6. С. 213–218.
4. Strittmatter E. *Der Wundertäter. Roman. Erster Teil*. Berlin : Aufbau Taschenbuch Verlag, 1999. 515 S.
5. Козак С. В. Людина як об'єкт порівняння у фреймових структурах «Людина і Природа» (на матеріалі творів Т. Гарді). *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2011. Вип. 26. С. 142–145.
6. Hardy T. *The Return of the Native*. London : Penguin Books, 1994. 482 p.

Дата надходження статті: 18.07.2025

Дата прийняття статті: 25.08.2025

Опубліковано: 16.10.2025